

A démonok kedvence

1913-ban, mikor a negyvenkét esztendőös Proust *Az eltűnt idő nyomában* című művének első kötetét megjelentette saját költségén, miután hosszú ideig kétségbeesetten és hiába keresett kiadót, ebben az utolsó békeévben jelent meg Magyarországon a harmincöt éves Krúdy *A vörös postakocsi* című regényének első része. Csodásnak tűnik ma ennek az egybeesésnek a véletlene, és hasonlóképp nehezen érthetőnek, sőt megmagyarázhatatlannak Krúdy életművének és Proust nagy regényének *benső* hasonlósága.

A két írónak nem a történetei, az alakjai, a szemzőgei vagy a formavilága hasonlíthatók össze egymással, hanem a munkához nélkülözhetetlen, stilizálásra és önstilizálásra késztető mániákus és termékenyítő pózaik, azonkívül pedig s mindenekelőtt az a mód, ahogyan minden epika igazi tárgyát, az időt átérzik. Mindkét férfi amatőrnek adta ki magát, és az időt egyikük sem lineárisan élte át, mint a régebbi epikusok, hanem úgyszólván centripetálisan.

André Maurois elmondja, hogy Proust személyes ismerősei a *Swann* megjelenését ezzel a kérdéssel fogadták: „Marcel Proust? A kis Proust a Ritzből?” Az ivócimborák és az adakozó hölgyek körében hasonló kérdéseket tettek föl, ha Krúdy úr irodalmi tevékenysége került szóba. A két író egyike sem tartotta úrhoz méltónak, hogy részt vegyen az irodalmi életben; mindkettőjüknek szüksége volt az

amatőr pózára mint serkentőszerre, amely a roppant koncentráció közben gondoskodott a könnyedségről, a végtelen érzékenység állapotáról, arról a képességről tehát, hogy birtokosa észlelhesse, megformálhassa és szavakba önthesse vízióit. Úgy tűnik mármost, hogy az irodalomhoz való ilyen különös viszony és a szuverén, az emlékezés ritmusához és ihletéséhez kapcsolódó időélmény között bizonyos összefüggés áll fenn. „Könyvem talán értekezés »a tudattalan regényei«-ről; nem félnék »bergsoni regények«-ről beszélni, ha annak tartanám őket; de ez nem illik rájuk pontosan”, mondta Proust. Krúdy pedig ezt írta egy cédulára: „A mai idő hasonlatos egy kis vasúti állomáshoz, amelynek várótermében, hideg éjszaka, fázva, betegen, egymáson könyökölve az elkésett, hófúvásba fulladt vonatot várjuk. A vonat csak nem akar jönni... Miért íránk hát erről a félig alva, félig álmodva, zsúfoltan és lökdösődve töltött időről? Majd ha messzi mennek a napok, a mostani naptárak megfakulnak, e jelen örömei és fájdalmai elhalványulnak: bizonyosan talállok valamit én is ez évek hervadt virágai között, amelyet régi szerelemmel és áhítatosan a kezembe veszek, felette elgondolkozom, mint egy gyászjelentésen, amely valakinek, akit hajdanában szerettünk, az elmúlását mondja. Amint múlttá válik a jelen – még a mellény gombjait is jobban megolvashatjuk, mint most, amikor szemközt állunk mohó, éhes horpaszaival.” Krúdy életműve egyetlen önéletrajz, melyet mint víziót újraél utólag.

Széchény-kovácsi Krúdy Gyula, debreceni ügyvéd, a tizenhetedik századi oklevelekben néhol Crudinak is nevezett család leszármazottja az 1848/49-es szabadságharc idején a magyar honvédseregben harcolt, századosi rangig vitte, és átköltözött a közeli Nyíregyházára, ahol Szabolcs vármegye honvédveteránjai elnökükké választották. Fia, Krúdy Gyula, később ügyvéd Nyíregyházán, bele-

szeretett szülei szobalányába, név szerint Csákányi Júliába, egy olyan hentesmester leányába, akinek még saját üzlete sem volt, nemhogy családfája. A fiatalúr és a cseléd lány viszonyát 1878. október 21-én egészséges fiúgyermek világrajövétele áldotta meg, akit szintén Krúdy Gyulának neveztek el, nem egészen jogosan, mert mint törvényen kívüli gyermeknek anyja nevét kellett volna viselnie, legalább is 1895-ig, amikor a pár mégiscsak megesküdt, mert az első fiút még további kilenc gyermek követte, és ez a derék ügyvédet végül meggyőzte mesalliance-a aggasztó tartósságáról.

Midőn Krúdy Gyula, e néven a harmadik, világra jött, Nyíregyházának 24 102 lakosa volt, törvényszéke, adófelügyelősége, dohánybeváltóhelye és gimnáziuma. Ez utóbbi intézmény magyarirodalomtanára mellesleg egy újságot is kiadott, és 1892-ben ebben jelent meg tehetséges tanítványának első novellája: *Miért ölte meg Káin Ábel?* címmel, de akadtak más természetű bizonyosságai is meglepő koraérettségének.

„A nők közül abban az időben azokat az angyali lényeket szerettem, akiknek nem nagyon kellett udvarolni. Miután elég izmos fiú voltam: már kora ifjúságomban is földhözterítettem mázsás szakácsnékat, hogy hódolatomról biztosítsam őket. Szerettem ligetekben, nádasokban, árokpártokon meghúzódni, mint valamely betyárnövendék s paraszmenyecskéket, a Nyírben még akkor gyakori vándor cigánynőket haramia módjára rohamoztam meg. Holdvilágos éjeken idegen udvarokba másztam be. Többen csodálkoztak, hogy nem vertek agyon.” – írta Krúdy ötvenedik születésnapján. Tizenhat évesen vívta első párbaját a nyíregyházi jegyzővel, aki egy bálon arra vetemedett, hogy néhány gögös és ízetlen megjegyzést ejtsen el a fiatalemberről. Még ugyanebben az évben Krúdy beküldött néhány rövid elbeszélést egy tekintélyes debreceni napilapnak, amely a szerzőt – abban a hiszemben, hogy

a negyvennyolcasok tiszteletre méltó együletének elnökéről van szó – felkérte, hogy írjon rendszeresen a lapba. Az öreg honvédkapitány helyett egy borotvált képű fiatalember jelent meg, de az újságírást akkoriban még nem vették olyan halálosan komolyan, és így a gimnazistából munkatárs lett. Ivó-cimborákkal megrakott szekéren utazott vissza aztán Krúdy Nyíregyházára az érettségi reggelén, és ott hivatalosan is érettnak nyilvánították, miután az érettségi vizsgán minden tárgyból „elégséges” érdemjegyet szerzett, „jót” csak irodalomból. Valamivel később Nagyváradon lett újságíró egy lapnál, amely tudósítóként a millenniumi ünnepekre Budapestre küldte.

Magyarország fennállásának ezredik esztendejében, romantikus ünnepek közepette lépett először a tizennyolc éves fiú a hirtelen nagyra nőtt főváros flaszterére; ugyanebben az évben megjelent első könyve, a *Szöktetés a kaszárnyából és más elbeszélések*. Ha egyáltalán megjelent. Mind a mai napig nem sikerült az irodalmároknak e novella-gyűjtemény egyetlen példányát sem előkeríteni, és a tárgyilagos életrajzíró a Krúdy-legendák világába utalja ezt a könyvet. De a következő esztendő kötetét, az *Üres a fészkek és más történeteket* már több újság ismertette. Száztizenhárom kötet következett ezután. Egyes krúdyológusok azt állítják, százhuszthat első kiadás van a birtokukban. A szkeptikusok nyolcvanról beszélnek. Krúdy, aki a pesti pletykát is legendává, látomássá, dionüszoszi költészetté emelte, maga is legendás figura lett – a pesti pletyka, ez a mélységesen rezignált, édes és gyermekien mindentudó sugdolózás emelte a magasba.

Abban az időben, amikor Budapestre költözött, a fővárosi lapok csinos novellákat közöltek egy bizonyos Satanella, egy fiatal tanítónő tollából, akit a valóságban Spiegler Bellának hívtak, és nemcsak művelt, okos és bájos volt, hanem viszonylag kis termetű is, sötét hajú és enyhén molett. Krúdy egy

életen át hű maradt ehhez a nőtípushoz. 1899-ben a huszonegy éves írójelölt feleségül vette a nála hét évvel idősebb költőnőt, mire az apja kitagadta, a roppant öntudatos fiú azonban ezzel nem sokat törődött. Írói és úri rangja annál is természetesebb volt számára, mivel ifjúsági regényeiért tisztes honoráriumokat inkasszált. Elbeszélések és regények meghozták az irodalmi hírnevet is. „Krúdy Gyula modern író, de minden modernségé ellenére nagy közönséget hódított meg, és biztosította olvasói szeretetét”, írta már 1900-ban egy recenzens, és egy másik a még mindig csak huszonöt éves szerzőt E. T. A. Hoffmannhoz hasonlította.

Krúdy 189 centiméter magas volt, karcsú, robusztus, feltűnően hallgatólag, jó ivó, mindig ápolt, gyakran pazarló, még gyakrabban pénzzavarban; fejét kissé ferdén tartotta; az irodalmi életben, mint említettük, nem vett részt, egyrészt mert, bár érdeklődött könyvek iránt, szívesen olvasott, elsősorban Puskind és Dickenst, ezért művelt is volt, de mesteriségét, az írást terhes foglalatosságnak tekintette, arra való technikának, hogy bizonyos képeket megformáljon, hogy a látomást mintegy az ínyével ízlelgesse, aztán lehetőleg minél nagyobb honoráriumért eladja, másodsor, mert egy jókora szelet marhahúst, egy megértő pincért, tisztességes minőségű és tekintélyes mennyiségű bort és főképp azt az örömet, amelyet boldogan nyújtanak a hölgyek a Krúdy-féle képességekkel megáldott férfiaknak, többre tartotta, mint a szelíd érzeményeket, mint bármiféle irodalmi divatot, sőt mint bármiféle szellemi természetű, szószátyár férfiu rajongást. A derekas barátságot és a szívbeli, érzelemgazdag szerelmet általában Krúdy éppannyira nem ismerte, mint valamiféle absztrakt humanizmust, és a világ mint olyan közömbös volt számára. „Pénzt akart keresni, és ahelyett remekműveket írt”, jegyzi meg Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetében*, és Krúdy maga a következő vallomást adja *A vörös postakocsi* egyik alakjá-

nak szájába: „Rettentő méreg az irodalom. Vébajossá teszi a polgárokat és polgárnőket, ha beléköstolnak. Az írók mind szélhámosok. Kinevezik királyi mesterségnek, a legdicsőbb foglalkozásnak a maguk dolgát. Holott tulajdonképpen senkinek sincs szüksége az irodalomra. Az emberek sokkal boldogabbak volnának, ha nem volna irodalom. Tovább is születnének, szeretnének, meghalnának. A nagy, gyönyörűséges Életnek semmi köze sincs az apró, sűrű betűcskékhez. Az írók, mint egy titkos szövetség, századok óta mérgezik az emberek lelkét, hogy maguk meg tudjanak élni. A meséik, dalaik mind arra valók, hogy nyugtalanságot, zavart idézzenek elő az emberi lelkekben. És ha egy családba beköltözött az irodalom édes mérge, ott nyomon következik a boldogtalanság. Az írók feleségei mind szerencsétlen asszonyok.”

Szabad óráiban nem foglalkozott irodalommal, sem absztrakt dolgokkal, hanem kártyázott, lóversenyre járt, nőknek hódolt, még inkább az ő hódolatukat fogadta, önemésztő intenzitással élt, valósággal ösztönös érdeklődéssel tapadva a dologi élethez, s gátlástalan volt mind a fennhéjázó megfigyelés terén, mind cselekedeteiben, mind pedig a formába öntés során.

Rendkívüli szervezete jóvoltából Krúdy még a legmasszívabb ittasság óráiban is képes volt rá, hogy feljegyezze mindazokat a furcsa eseményeket, amelyek valóság és álom határán történnek, de nemcsak magukban a víziókban, hanem a munkafolyamatban, a szorgalomban és az önfegyelemben is, melyek nélkül nem jöhetett volna létre az ámulatba ejtő életmű, titokzatos démónia munkált. Nietzsche megállapítását a „dionüszoszról” mint „az örök és eredendő művészi erőről” igazolja Krúdy példája, de még közelebb visz munkamódszerének megértéséhez a méltatlanul csaknem elfeledett Johann Georg Hamann egy mondata: „A beszéd fordítás – anygali nyelvről emberi nyelvre, azaz gondolato-

kat szavakra – dolgokat nevekre – képeket jelekre, melyek lehetnek poétikusak vagy kyriológiaiak, történetiek vagy hieroglifikusak és filozofikusak vagy karakterisztikusak.” Krúdy, a lineáris idő-élmény kötöttségeitől mentesen, élményeinek közép-pontjában, amelyek délibáb gyanánt emelkednek föl a földről, hogy grandiózusan felnövelve, a nehézkedéstől megszabadulva álombeli tájként lebegjenek, időtlen világokként, ahol romantikus galantéria uralkodik és tragikomikus figurák bolyonganak, sem vad fájdalmakat, sem féktelen örömeket nem érezve, Krúdy tehát „fordított” éppen abban az értelemben, ahogy Hamann gondolta. Más szavakkal: regényei és elbeszélései sem abból a szándékból nem fakadnak, hogy példázatszerűen, még kevésbé hogy közvetlenül hirdessenek valamit, sem esztétikai elveket, irodalmi mintákat vagy tudatos kompozíciós törekvést nem követnek. Krúdy művészetében vízió és forma között közvetlen a kapcsolat, amely csak azért jöhet létre, mert az elbeszélő rábízta magát mestersége egyetlen anyagára, a nyelvre.

Krúdy mondatai gyakorta kiszámíthatatlan, csupán a szintaxisnak, a nyelvrítmusnak engedelmességek és a szabad asszociációkat követő kalandok. „Amikor Krúdy egy »mintha...« kezdetű mondatral céljaláthatatlan kirándulásra indul el, az olvasó is elindul felfedező útra a saját emlékeibe”, írja Szerb Antal.

Önfeledten sétál egy mélabús szerelmespár a téli tájban: „A szerelemnek azon napjai felejthetetlenek, midőn teljes bizonyossággal egyik sem tudja, hogy mi történik körülötte. Az órákon a fekete mutatók oly gyorsan forognak, mint a szemhatáron a szélmalom szárnyai. Az embereket csupán messziről láthatni, mint a középkori várkastély ablakából a fólián-sai között élő könyvtáros látja az ólomkarikás ablakon; – valahol vásár van, és a kanyargó országúton az emberek a vásárra igyekeznek. A koldusok tarka rongyaikban és a dús urak cifra öltönyeikben: két-

kerekű kocsikon olajárosok és bormérők; a fogaton ülnek kövér és pirosra festett arcú nők, akik majd a cingár kötél táncosra rámeresztik vággyal bevont szemüket és tajtékos szegletű szájukat; bársony-nadrágos, piros mellényes lókupecsek kehes lovaikba káromkodva töltik a pálinkát; cipót visz a hátán az ősz hajú, sanda szemű vásári tolvaj, míg a fiatal zsebmetsző tarka nadrágjában nyurgán, lengve, tollas kalapjával mulatva méri az országutat; fiatal nők lesütik a szemüket hetykén zörgő, lármás katonák előtt, míg magukban olyanokat gondolnak, hogy nem győznék elég miatyánkra elítélni őket a barát.

Néha így látja a szerelmes életet, messzire önmagától...”

Igazán nem csoda, hogy az irodalomtörténészek nem tudták hová besorolni Krúdy munkásságát. Nemcsak Prousthoz és E. T. A. Hoffmannhoz próbálták Krúdyt hasonlítani, hanem Gogolhoz is, az impresszionista festőkhöz, újabban Herzmanovszky-Orlandóhoz; Giraudoux, Virginia Woolf és Julien Green elődjének mondták; régebben Mikszáth Kálmán kissé önfejű epigonjának is tartották. Ő, a századforduló szarkasztikus, minden kedélyessége ellenére keserű anekdotamesélője kezdetben csakugyan hatott Krúdyra. De az 1906-ban megjelent első jelentős regényében, *A podolini kísértetben* halani már a látomás angyalhangját.

Öt évvel később aztán a *Nyugat* kiadásában megjelent azoknak a történeteknek az első kötete, amelyeknek Szindbád a hőse, az *Ezeregyéjszaka meséinek* hajósa, aki persze itt Krúdy-féle kalandor, és nem annyira a tengeren bolyong, mint inkább egy megálmodott, vaskos biedermeier világ országútjain, fogatokon vagy gyalog, valódi és képzeletbeli nőket imád sóhajtozva és lihegve, igencsak kedveli a jó konyhát, régi vendégfogadók asztalainál az életen töpreng, ostobaságokat követ el, bán meg és követ el újra, végül megválnak az élettől, hogy fagyönggyé

változzék, és aztán még a túlvilágból is fel-felkeres-
sen mindenféle hölgyeket.

Ha a Krúdy-legendakör bibliográfusai nem téved-
nek, *A vörös postakocsit* Krúdy ötvenedik műveként
kell számon tartanunk. Őt, aki nem tartozott sem-
milyen irodalmi klikkhez, a magányos különcöt,
akit némi tehetséggel írogató úrnak tartottak addig,
olyan hóbortos csodabogárnak, akit egyaránt illet-
het elismerés testi erejéért és szintaxisáért, ivótelje-
sítményéért és irodalmi stílusáért, szerelmi bajnok-
ságaiért és epikai tehetségéért, vívótudásáért és
nyelvérzékeért, ujjongva üdvözölte ekkor az új iro-
dalom. Ady Endre, a költő, akit sok minden el-
választott Krúdytól, ezt írta a *Nyugatban*: „...De
könnyes, drága, gyönyörű könyv ez mégis, úgy,
ahogy írta, aki írta, fölséges versvallomás arról, mi-
ként teszük az álmok passzívvá a mai Casanovát.
S ha nem regény, hát nem regény, de briliáns lelki
röntgene a fiatalság nevezetű betegség egyik leg-
ékesebb stádiumának. A művészpsziché diagnózisa
s egy kicsit édes szívfájdalmú emléke tíz év előtti
budapesti sorsunknak, ellágyulásainknak s az éjsza-
káknek, melyekben akkori ifjúságunkat meghurcol-
tuk. Szerelmetes, mindenkitől nemesen különböző,
erős poéta írása, s ez magában biztosítja sokáig az
életét azokban, akik a tegnapi ifjúságukat akarják
megtalálni. »Bár még borúsnak látszik a szem, / De
könnyét rég elsírta már?» – nem. 'Oh, lassan szállj
és hosszan énekelj, / Haldokló hattyúm, szép emlé-
kezet.«”

A közönség megértő fele osztozott az irodalmá-
rok véleményében, egy esztendőn belül tizenötezer
példánya kelt el a regénynek, és nyolc új kiadása
jelent meg napjainkig. 1917-ben aztán Krúdy közzé-
tette a mű második részét, az *Őszi utazások a vörös
postakocsint*, miközben további húsz kötetet publi-
kált még, köztük a *Pest városa ezerkilencszáztizzenötben*
címűt, amelynek a címlapján egy féllábú invalidus
látható, amint mankójára támaszkodva egy hölgy

után ered – vagyis a világháború évei ezek, melyek hadi eseményeiből Krúdy kivonta magát, mint állítólagos haditudósító a borpincék és álmai mélyére húzódott vissza. Az említett ezerkilencszáztizentötös évben kitüntették Krúdyt Budapest városának megtisztelő Ferenc József-díjával, ami csak azért említésre méltó, mert később soha többé nem vehetett át semmilyen nyilvános kitüntetést, kivéve a Baumgarten-díjat és a PEN Club nagydíját, amelyet írók ítéltek oda, olyan férfinak, aki azokban az években már halálos beteg volt és koldusszegény. Az *Őszi utazások a vörös postakocsin* nem különben sikeres könyv volt, mint előzménye – „az időknek és földrészeknek nincsenek határai Krúdy írásaiban, élt mindig és mindenütt minden figurája”, írta egyik recenzense –, de a háború vége felé az olvasóközöniséget más és sokkal bizonytalanabb dolgok foglalkoztatták, mint kísértetek és szerelmeskedések; nevezetesen: gyilkolás, menekülés és két forradalom, mely utóbbiakat Krúdy szenvtelen, olykor tevőleges szimpátiával figyelte, továbbá: ellenforradalom, új államalakulat létrehozása, mely örökre eltüntette a Krúdy-féle kis világszínház díszleteit és kosztümjeit. Krúdy minderről nem vett tudomást. Befejezte ugyan az *Őszi utazások a vörös postakocsint*, de tovább álmodta a látomás hol egyik, hol másik motívumát, kalandos utakon vissza-visszatért *A vörös postakocsi* alakjaihoz, már 1921-ben *A nagy kópé* című regényben, azután az *Őszi versenyekben* is vagy *Az utolsó gavallér* című regényben, s végül két évvel halála előtt *A kékszalag hőseiben*.

Időközben forma szerint is felbontották a rég kiürült, megodvasodott, már nem működő házasságot Satanellával, aki példamutatóan sokat bírt ki; második házasság kötöttett, egy ifjú és nagyon kedves hölgygel, akivel Krúdy még akkor ismerkedett meg, midőn a hölgy anyját imádta a maga heves, de nem éppen beszámítható módján. Megindító és hősie volt a fiatalasszony, de ez sem segített sokat.

Krúdy szokása szerint szállodában lakott. Egy életformához és egy nőtípushoz maradt hű, nem pedig egy bizonyos nőhöz. Bor, magány, a rablólovag szabadsága, a cimborák becsülése és annak biztos érzete, hogy senki szerelmére vagy barátságára vagy akár csak gyengédségére nincsen rászorulva: erre volt szüksége a munkához, azonkívül pedig családja még az Anjou-királyoktól kapta a nemességét! Három gyermek született az első házasságból, és még a fiatal asszony is világra hozott egyet. Krúdy, aki ezekben a hónapokban átmenetileg együtt lakott a feleségével a Margitszigeten egy régi házban, amely valamikor József főhercegé volt, és ezért kastélynak tartották, a kórházba hajtatott, majd visszatért a szigetre. Mikor újszülött kislánya testsúlyát kérdezték tőle, ezt válaszolta fiákerülése magasából: „Négy liter és három deci.” Ahogy egy legendahőshöz illik. De azért egyik könyvet a másik után írta ezekben az években is, köztük csodálatos és varázslatos műveket: a *Hét bagolyt*, a *Boldogult úrfikorombant* és *Az élet álom* című kötet szép elbeszéléseit. Megjelentetett egy gyakorlati használatra szánt, teljesen használhatatlan, de színtiszta poézissel megfogalmazott álmoskönyvet is, egyéb, régebbi könyvek újabb kiadásai mellett. Mindez hozott némi pénzt. Krúdynam égető szüksége volt rá.

Hogyan lehetséges, hogy egy évtizeddel előbb még oly nagy olvasóközönségét, azzal pedig kiadóinak és különféle szerkesztőségeknek a jóindulatát is ijesztő gyorsasággal elvesztette, hogyan történhetett, hogy hirtelen, és nemcsak mint író, magára maradt, olyan kérdés ez, amelyre a Krúdy-oeuvre ilyen vagy amolyan gyengéi nem adnak választ. Nincsenek is gyengéi, jobban mondva továbbra is csak az anyagi szükség diktálta tárcákban és ifjúsági művekben mutatkoztak, nem pedig e korszak jelentékeny munkáiban. Valószínűbb, hogy a húszas évek szociológiai változásai újfajta érdeklődéseket keltettek, megosztották a közönsé-

get, nagyobbik felében olyan ízlésűre, amely a „neobarokk” jegyében, miként a történész Szekfű meghatározta, vidéki és nagyurassági tematikájú bestsellereket kedvelt (amelyeket Magyarország egyébként számtalan, exportra írt komédiával és Hollywood előzönlésével viszonzott), kisebbik felében modern ízlésűre, melynek irányzatai a *Nyugat* bábáskodása mellett alakultak ki Magyarországon, vagy rajongó lelkiismeretességgel plántálták át őket hazai földre. Cronin és Gide, Herczeg és Babits között Krúdynak nem jutott hely.

Egy jó időszaka volt még életének: bécsi tartózkodása Erzsébet királynő Hermes-villájában, a lainzi vadaskert tisztásokkal tarkított erdeinek kellős közepén. Hatvany báró, aki író volt tulajdonképp, de inkább irodalmár, nagyvilági férfi és a felmenőinek nemzedékei által nagy akarat erővel felvirágoztatott cukorgyár örökrésze jóvoltából anyagilag nem csupán független, hanem tehetős ember, Bécsbe emigrált, hogy megkímélje magát az ellenforradalom ízléstelenségeitől, és kibérelte a Hermes-villát, hová meghívta Krúdyt, barátságból, és mert egy mecénás mindig tudatában van morális kötelezettségeinek. Krúdy el is ment hozzá. A báró elvitte a költő kéziratát a Paul Zsolnay kiadóhoz, de az eleinte nem szánta rá magát a mű kiadására. (Négy évtized telt el azóta, és ez az idő, miként *A vörös postakocsinak* ugyanennél a kiadónál történt megjelenése tanúsítani látszik, nem éppen Krúdy ellen dolgozott.) A báró kifizette a kocsmai számlákat is. Jóságán tette. És jól is tette. De egyszersmind ez volt az az ominózus utolsó csepp, amely kicsordult a pohárból. A bécsi szép napok után Krúdy visszautazott Budapestre, és ezúttal igazán a feleségéhez, mert beteg volt. Tapasztalatok bizonyítják, hogy az embernek nem lehetnek büntetlenül víziói. Megbosszulták magukat, amiért áthozattak a dionüszoszi túlvilágból, és kénytelenek voltak az emberi testiség nehézkes és közönséges médiumában megjelenni, ki-

kezdték a szellemidéző gyomrát és máját, aztán a szívét is. Negyvennyolc éves volt Krúdy. Titokzatos okokból ez az a klasszikus életkor, amikor halni kezdenek azok, akikre nem vár hosszú élet. A következő évben, 1927-ben egyetlen vékony kis kötet jelent meg a fáradhatatlan szerzőtől, Szent Margit legendájának újraköltése, azé a szenté, aki kolostort alapított a 13. században azon a szigeten, ahol a Krúdy-család még mindig tanyázott egy álkastélyban. Elmúltak azok az idők, amidőn Krúdy e szavakkal vett búcsút egy pásztorórácska után a hölgyétől, aki kasszírnő volt és rajongó, következésképp arra kérte kedvesét, hogy legalább egy teljes éjszakát töltsön vele: „A férfinak dolga van éjszaka, például az orfeumban.” Kiugrott aztán a hölgy az ablakon, a szegény lélek. Krúdy kórházban feküdt, valamennyire rendbe hozták, két évvel később féloldali gutaütés érte, ebből is felépült, és csak írt és írt. 1931-ben jelentette meg utolsó kötetét, *Az élet álom* című novellagyűjteményt, saját kiadásában, és a nyomdászt, aki a könyv ezer példányát kinyomtatta, azzal a pénzösszeggel fizette ki, amelyet a magyar PEN Club nagydíjaként adtak át a beteg férfinak, hogy legnyomasztóbb anyagi gondjaitól megszabadítsák. A pénz attól a Lord Rothermere-től származott, akinek egyszer az a Krúdy-féle álma volt, hogy Magyarország királya lesz.

Mégsem tudta kiegyenlíteni Krúdy a margitszigeti villanyszámláját. Számtalan vékony gyertya fényénél dolgozott. Aztán átköltözött Óbudára, és ettől fogva meglehetősen rendszerességgel a Kéhlivendéglőbe járt, amelyet ismert korábbi kirándulásairól. 1933. május 11-én hívatta a kormány sajtófőnöke. A termetére is kicsi férfi szemrehányást tett Krúdynak, mert az *Versenyfutás a gyilkossággal* című tárcáját egy magyar nyelvű prágai lapban jelentette meg. A kormánynak az a véleménye, a költő úr nem cselekedett hazafi módjára, mondta a sajtófőnök, mire Krúdy végtelenül felindulva kirohant

a protokolláris illendőséggel berendezett szobából. Délután ágynak esett. Este ott ült még a Kéhliben. Mielőtt hazament, megtöltetett borral egy literes flaskát, aztán kiment a vécére, elaludt, az ifjabbik Kéhli, aki tüsszentőport tartott készenlétben ilyen alkalmakra, felébresztette, Krúdy fogta a palackját, biztonságosan elérte az ágyát és meghalt. Az ifjabb Kéhli, aki másnap déltájban felkereste a halottat, észrevette, hogy a literes üveg ott állt üresen az ágy lábánál.

A temetésen Sára cigányzenekara két nótát játszott el: a „Lehullott a rezgőnyárfa ezüstszínű levelé”-t és a „Viszik a menyasszony selyemágyát” című dalt. Krúdy anyja, a henteslány és volt cselédlány, Csákányi Júlia, hangosan zokogott, és elátkozta a világ összes asszonyát, mert mint újra meg újra kikiáltotta, szépséges fiát a nők hajsztolták a korai halálba. Adóságain kívül a következő holmikat hagyta hátra Krúdy: „Két lepedőből varrott fehér vászon öltöny, egy sál, egy selymezsebkendő, tizennégy puha és három keménygallér, tíz nyakkendő, egy pár fehér glazékesztyű, egy szürke kamásni, három pár magasszárú szürke antilopbetétes gombos cipő, hat pár harisnya, egy szürke halszálkás felöltő, két feketecsíkos nadrág, egy fekete zakó mellénnyel, egy rövid báránybőr bekecs, egy barna szvetter, egy zöld és egy szürke kalap, két nadrágtartó, nyolc ing, hat alsónadrág, négy hálóing, kilenc zsebkendő, egy sötétkék öltöny és egy frakk.”*

A frakkját nem vette át a zálogház, mert túl nagy volt. Ebben a frakkban temették el.

Mínthogy a sírban, ha eltekintünk az emberi érzékek számára még megfogható és a boldogság túlcserdulása miatt talán másodjára is halálos örökkévalóság csábító lehetőségétől, minden emberi dolog megnyugtató véget ér, nekem is be kellene fejeznem immár ezt a vázlatomat, amelyben jellemezni próbálok

* In: Tóbiás Áron: Krúdy világa. Bp., 1964. 292.o.

egy számomra idegen urat fennmaradt írásai és a hoz-
zám elszállingózott szöbeszédék alapján, de a nyájas
olvasó tán úgy vélheti, hogy a bár mindenáron tár-
gyilagosságra törekvő, mégis alig-alig visszafojtható
elragadtatásból a színtiszta irigység hideg fénye vil-
lan elő. Ezért a sárgáskék fényért pedig felelnie kell
e sorok írójának.

Némileg rajongó csodálata ugyanis abból a tény-
ből ered, hogy – Goethén kívül – sem személyesen,
sem hallomásból, sem olvasmányai alapján nem ismer
olyan író, aki az intenzív élet és intenzív írás kettős
feladatával olyan termékenyen birkózott volna meg,
mint Krúdy Gyula. Mert akadt sok csodálatos író,
akik mindenestül hivatásuknak szentelték magukat,
és Michelangelóhoz hasonlatossá váltak, aki vézna
testét valamiféle bizonytalan deszkán egyensúlyoz-
va, hanyatt fekvve, göndör szakállát ragacsos festék-
kel összekelve alkotta meg a Sixtusi kápolna meny-
nyezeti freskóját, ne feledjük: freskóját, tehát annak
lehetősége nélkül, hogy utólag még javíthasson rajta
valamit. És azután akadt jó néhány világfi is, akik
mellesleg írtak, még hozzá remekül, mint a mi ked-
ves Oscar Wilde-unk, akiről máig nem tudjuk, hogy
a világfi pózát nemcsak serkentőnek használta-e.
Krúdy viszont véghezvitte, hogy éljen is meg írjon
is, kiáltás legyen és visszhang, alak és árnyék, kép és
tükörkép. Az élet nála művészetté válik és a művé-
szet megint életté: a férfiúi lét végső és legmagaszto-
sabb lehetőségét tűzi ki, titáni mércét. Mert nem ké-
nyelmességéből és nem elmúlt idők bizonyos formu-
láinak kedveléséből beszéltünk „vízióról”, „démon-
nikusról”, „titániról” és más hasonlókról, hanem
mert olyan tényekről van szó, amelyek nem vesztet-
ték el érvényüket, hiába, hogy olyan spártai hallgatás
övezi manapság a metafizikát. Olyan jelenségek, mint
Zola, aki modellek nyomán és attól az óhajtól indít-
tatva ír könyveket, hogy világnézeti hatást fejtsen ki,
vagy mint Sinclair Lewis, megindító módon érthe-
tőek, de még e derék írók olvasása közben is sejti az

ember, hogy valahol, abban a szférában, ahol Mithrász legyőzi a sötét bikát, lennie kell egy második síknak is, ahol a világló szellemek találkoznak. Miként E. A. Poe és Dosztojevszkij, miként Proust és Kafka, úgy Krúdy Gyula is e megvilágosodottak közé tartozik. A démonok kedvence volt, olyan férfi, aki látta a közbülső birodalmat, és biedermeier formában, olykor valósággal vidáman le tudta írni, mi megy végbe minden emberben a mindennapi tapasztaláson és spekuláción túl, még ha nem tudnak is róla. A világ, amelyben Krúdy mozgott – nem mint férfi, mert az a testiség, amelyből vízióihoz az indíttatást merítette mulandó –, távoli magasságokban található, túl a szokványosan érezhetőn, és midőn a Krúdy-hősök egy szelet főtt marhahúsba mélyesztk a foguk, akkor angyali ínyccek rágnak metafizikus marhát.

(1966)